

AVESTITA, THE SATAN'S WING. THE ROMANIAN VARIANTS

(Abstract)

The analysis of the Romanian manuscript versions of the legend of *Avestița* from the stock of the Library of the Romanian Academy in Bucharest, and of the printed ones as well, has revealed that this apocryphal text, despite having a longer history than the *Legend of Saint Sisoë*, reached our territory later (the earliest known version dates from 1752). Due to its more reduced length, however, the legend of *Avestița* may be more easily considered as an amulet, spreading in a far greater number of samples (approximately 60, compared with 20 variants of the *Legend of Saint Sisoë*). We have noticed the existence of a primary variant, from which two types of versions split, called “*Avestița-Sisoë*” and “*Avestita*” respectively, depending on the inclusion or non-inclusion in the text of Saint Sisoë as a secondary character. The hypothesis advanced here, according to which the translation model followed by the legend of *Avestița* was based on a source of Slavic origin, most probably a print dating from the 17th or 18th century, remains to be confirmed by future studies.

Cuvinte-cheie: apocrif, *Avestița*, redacții românești.

Keywords: apocryphal, *Avestița*, Romanian variants.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”,
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Cristinel Sava

CUVÂNTUL LUI IPOLIT ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ VECHIE.
VERSIUNEA PRESCURTATĂ

1. INTRODUCERE

În articolul de față, vom descrie pe scurt un text apocrif necunoscut până în prezent în literatura românească. Titlul¹ sub care apare în manuscrisele studiate este: *Cuvânt a sfântului sfințit mucenic Ippolit, papa de Roma, pentru sfârșitul lumii și pentru Antihrist și pentru a doao venire a Domnului nostru Isus Hristos*. Se întâlnește în șapte manuscrise din colecția de manuscrise românești a Bibliotecii Academiei Române, în două versiuni. Aici, ne vom opri asupra versiunii prescurtate, întâlnită în patru din cele șapte manuscrise.

2. CUVÂNTUL LUI IPOLIT, SCURT ISTORIC²

Cuvântul lui Ipolit reprezintă o omilie scrisă în limba greacă, transmisă sub numele lui Hipolit, cu titlul *Τοῦ μακαριωτάτου Ἰππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος*

¹ Acesta este titlul care apare în manuscrisele aparținând versiunii integrale; pentru titlul versiunii prescurtate, vezi *infra* §3.1.

² Informațiile legate de această omilie atribuită lui Hipolit sunt preluate din sinteza extrem de bine realizată a lui Bădiliță, *Metamorfozele*, p. 255–259. De aici înainte, pentru economia expunerii, ne vom referi la autorul acestui text apocrif drept Pseudo-Hipolit.

λόγος περί τῆς συντελείας τοῦ κόσμου καὶ περί τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (în latină, *Beatissimi Hippolyti episcopi et martyris oratio de consummatione mundi ac de Antichristo et secundo adventu Domini nostri Iesu Christi*, prescurtat *De consummatione mundi*), realizată, probabil, la sfârșitul secolului al IV-lea³. Tratatul cunoaște două ediții moderne, una în PG 10, col. 901–952, cealaltă în Bontwesch și Achelis, *Hippolytus Werke*, p. 287–309. În PG este reprodusă o ediție tipărită în 1556 la Paris, în limba greacă, alături de traducerea latinească din 1557 a lui Joannes Picus⁴.

Deși în țările române nu s-a bucurat de o circulație prea mare (dovadă stând cele numai șapte manuscrise existente, dintre care cele patru de care ne ocupăm aici nu au părăsit Mănăstirea Bistrița, Țara Românească), pe alte meleaguri textul lui Pseudo-Hipolit a avut o circulație mai largă, pătrunzând chiar și în literatură. Astfel, unul din visele lui Francisco de Quevedo (*Sueño de juicio final*, scris în 1606) pornește de la lecturarea acestui text⁵, autorul mărturisind că a avut visul respectiv după ce a adormit citind din „cartea Fericitului Hipolit despre sfârșitul lumii și despre a doua venire a lui Hristos”⁶.

Mai trebuie reținut faptul că textul lui Pseudo-Hipolit este o sinteză în care se întâlnesc mai multe tradiții, iar una dintre acestea e reprezentată de un text al adevăratului Hipolit, tratatul *De Antichristo*, din care textul nostru a preluat aproximativ o treime⁷.

3. VERSIUNEA PRESCURTATĂ A CUVÂNTULUI LUI IPOLIT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

3.1. În literatura română veche, acest text cunoaște două versiuni: una integrală (prezentă numai în manuscrisele moldovenești, trei la număr – ms. 4241 BAR, ms. 5385 BAR și ms. 1536 BAR –, reprezentând o traducere a lui Vartolomeu Măzăreanu [ms. 4241 BAR] și două copii după aceasta) și una prescurtată (prezentă numai în manuscrisele muntenești, patru la număr, copiate în Mănăstirea Bistrița). Toate manuscrisele, din ambele versiuni, datează aproximativ din secolul al XVIII-lea⁸.

³ Datarea tradițională (cf. Andrei, *De Antichristo*, p. 89) este una destul de imprecisă (sec. al VI-lea – al IX-lea). Studii relativ recente (precum García Romero, *El Anticristo*, p. 34, sau Norelli, *Ippolito*, p. 35, 55, 57) au reținut ca dată sec. al IX-lea. Însă, pe baza identificării trăsăturilor Antihristului-diavol din textul lui Pseudo-Hipolit în activitatea și personalitatea lui Iulian Apostatul, Gennari, *Aspetti*, a propus ca dată sfârșitul sec. al IV-lea (380–400 d.Hr.). La această dată s-au mai raliat Andrei, *De Antichristo*, și Bădiliță, *Metamorfozele*.

⁴ PG 10, col. 903. Ediția în greacă din 1556 este îngrijită și emendată de același Joannes Picus.

⁵ Cf. de Quevedo, *Sueños*, p. 43, nota 4. Este interesant că acest fapt se produce la numai 50 de ani distanță de la ediția publicată în 1556–1557 în greacă și latină.

⁶ *Ibidem*, p. 43.

⁷ Cf. Andrei, *De Antichristo*, p. 89 și Gennari, *Aspetti*, p. 71.

⁸ Cf. Ștrempel, *Catalogul*, vol. 1, p. 361; vol. 2, p. 169, 299, 300, 328; vol. 3, p. 388; vol. 4, p. 286. Ms. 2102 BAR, aparținând redacției prescurtate, este singurul care datează de la începutul secolului al XIX-lea, din anul 1801, în timp ce ms. 2513 BAR datează fie de la începutul sec. al XVIII-lea (Ștrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 299), fie de la sfârșitul sec. al XVII-lea (Ștrempel, *Copiști*, p. 208).

Versiunea integrală face obiectul unui alt studiu care urmează a fi publicat, de aceea în articolul de față ne vom opri doar asupra versiunii scurte.

Încă din titlu, se remarcă o diferență față de versiunea integrală, și anume omisiunea sintagmei „sfântului sfințit mucenic”, titlul, în versiunea prescurtată, fiind *Cuvântul lui Ipolit, Papa al Romei, pentru sfârșitul lumii și pentru Antihrist și pentru a doua venire a Domnului nostru Isus Hristos*. Omisiunea respectivă are reflex în plan textual, fiind un indiciu al unei versiuni diferite. Textul acestei versiuni cuprinde doar fragmentele pe care Pseudo-Hipolit le-a împrumutat din tratatul lui Hipolit *De Antichristo*.

3.2. Textul versiunii prescurtate începe cu prezentarea și explicația a două viziuni biblice: visul pe care l-a avut împăratul Nabucodonosor, în care împărățiile lumii sunt reprezentate prin intermediul părților din metale diferite ale unei statui imense, și viziunea profetului Daniel despre aceleași împărății, prezentate de data aceasta sub înfățișarea unor fiare (capitolele II și VII din Daniel). Astfel, capul de aur al statuii și fiara ce semăna cu un leu reprezintă Babilonul, împărăția lui Nabucodonosor; pieptul cu brațele de argint și fiara ce semăna cu un urs reprezintă perșii; coapsele de aramă și fiara ce semăna cu un pardos reprezintă grecii; iar picioarele de fier și fiara a patra, cu dinți de fier și gheare de aramă, reprezintă Imperiul Roman. Apoi, cele 10 degete de la picioare ale statuii sunt echivalate cu cele 10 coarne ale fiarei a patra, dintre care urma să se ridice un corn, identificat cu Antihristul. Partea aceasta începe cu un fragment din textul biblic al cărții lui Daniel (capitolul II, versetul 31): „Deci ce au zis prorocul lui Navăhodonosor împărat: «Vedeam, zice, o, împărate, și iată un chip mare sta înaintea feții tale al căruia capul îi era de aur, brațele lui și umerile de argint, pânțele și coapsele de aramă, pulpele, fluerile de hier, picioarele o parte oarecarea de hier și alta de lut»” (ms. 2513 BAR, 233^v/4–11) și se încheie cu o serie de întrebări retorice adresate cititorilor: „Oare vezi cum au tâlcuit Daniil putearnicului împărat Navăhodonosor? Oare vezi cum au arătat toate mădulările trupului acelui chip? Dară înțeles-ați cum ne-au spus noao mai nainte de ceale 4 fieri ce eșia din marea?” (ms. 2513 BAR, 235^v/15–20).

Ajungând la persoana Antihristului, autorul textului trece la descrierea acțiunilor acestuia. Prezintă mai întâi prorociile biblice despre Antihrist și despre Hristos: prorocia lui Iacov (*Facerea* XLIX, 8–10, 16–17) cu privire la doi din fiii săi – Iuda (din care urma să se tragă Hristos) și Dan (din care urma să se tragă Antihristul); prorocia din *Ieremia* VIII, 16, despre faptul că întreg pământul se va cutremura de tropăitul cailor lui Dan; și prorocia pe care o face Moise despre tribul daniților, asemănându-l cu un pui de leu (*Deuteronomul* XXXIII, 22). Pentru a nu stârni confuzie în mintea cititorilor privind simbolul puiului de leu (leul fiind folosit ca imagine pentru Hristos), autorul pornește o serie amplă de paralele între Hristos și Antihrist, arătând că „întru toate va să să aseamene Satana⁹ fiului lui

⁹ Confuzia între Antihrist și diavolul/Satana este foarte pronunțată la Pseudo-Hipolit (Bădiliță, *Metamorfozele*, p. 256), aceasta fiind una dintre deosebirile față de tratatul lui Hipolit *De Antichristo*. Dacă în tratatul original al lui Hipolit, cei doi sunt individualități distincte, la Pseudo-Hipolit, cei doi

Dumnezeu” (ms. 2513 BAR, 237^f/10–11): Hristos va fi leu, leu va fi și Antihristul; Hristos va fi blând ca un miel, și Antihristul se va arăta la fel de blând; ambii vor fi circumciși; Hristos a trimis apostoli, Antihristul va trimite apostoli mincinoși; Hristos a adunat oamenii la el, și Antihristul va aduna oameni la el; Hristos a avut propriul semn (crucea), și Antihristul va avea propriul semn; Hristos s-a arătat în chip omenesc, născându-se din națiunea evreiască, și Antihristul se va arăta în chip omenesc, născut fiind din aceeași națiune; Hristos și-a numit trupul biserică, în timp ce Antihristul va zidi o biserică de piatră în Ierusalim. Această a doua parte începe de la fraza: „După<ă> aceasta, și ceale ce sânt zise pentru Antihrist nu vom ascunde, ci din cât ne va fi cu puțință, pentru proroc și cu Scriptura, vom spune înșelăciunea și călcarea lui de lege carea va fi peste toată lumea” (ms. 2513 BAR, 235^v/20–236^f/2) și se încheie la fraza: „Și alte înșelăciuni ale lui arătate sânt celor ce vor avea priceapere” (ms. 2513 BAR, 237^v/6–7).

Urmează un scurt pasaj în care sunt comparate cele două venituri ale lui Isus Hristos: prima venire de la începutul erei creștine și a doua venire la sfârșitul timpului. Autorul scoate în evidență diferențele dintre cele două evenimente. Pasajul începe cu fraza: „Pentru că de amândouă venirile lui Hristos ne-am învățat a scie” (ms. 2513 BAR, 237^v/8–9) și se încheie cu fraza: „Și adică la venirea lui cea dintâiu avea mergătoriu înaintea pre Ioan Botezătoriu, iar la a doua venire, când va veni cu slavă și cu putere multă, va avea pre Enoh, pre Ilie și pre Ioan Bogoslov” (ms. 2513 BAR, 237^v/14–19).

Menționarea celor trei profeți (Enoh, Ilie și Ioan Teologul)¹⁰ îi prilejuiește autorului adăugarea unui pasaj care conține o profeție a prorocului biblic Daniel despre săptămâna la mijlocul căruia vor înceta jertfele (*Daniel IX, 27*), profeție pe care autorul o aplică activității celor trei profeți menționați mai sus. Acești proroci vor încerca, prin predicarea lor timp de 1260 de zile, să-i facă pe oameni să se pocăiască, vor avea putere asupra ploii, a apelor și a pământului, însă în cele din urmă vor fi uciși de Antihrist, care va deveni extrem de trufaș. Pasajul începe cu fraza: „Și ia vezi iubirea de oameni a stăpânului, că și în vremile ceale de apoi nu lasă neamul omenesc fără de proroc, ci și atunci îi miluiaște și trimite către noi pre acei învățători ca să ne întoarcă și să ne spue de venirea aceluia înșelătoriu” (ms. 2513 BAR, 237^v/19–238^f/3) și se încheie cu fraza: „...după aceeaia să va înălța cu gândul și va începe a să mări și a să slăvi ca un Dumnezeu și alte pedepse multe va face până la sfârșitul cuvântului” (ms. 2513 BAR, 238^v/12–15).

Ultimul pasaj din textul nostru se ocupă de misteriosul număr 666, căruia autorul îi potrivește mai multe nume care ar putea fi cuprinse la nivel simbolic în suma aceasta. Pasajul începe cu fraza: „Și cei pecetluiți ai lui la frunte și la mâna

se contopesc în unul și același personaj, un Antihrist-diavol, pasajele care fac referire la acest personaj folosind ca sinonimi cei doi termeni: Antihrist și diavolul, după cum se observă și în exemplul citat din ms. 2513 BAR, 237^f/10–11.

¹⁰ Aceasta este o altă diferență față de tratatul hipolitan despre Antihrist, care îi menționa doar pe primii doi profeți (cf. Bădiliță, *Metamorfozele*, p. 257).

dreaptă sânt la număr 666” (ms. 2513 BAR, 238^v/15–16) și se încheie cu ultima frază a textului: „Și după aceeaia să va sfârși ca un înșelătoriu” (ms. 2513 BAR, 239^f/1–2).

Pe scurt, structura textului este următoarea:

1. Visul împăratului Nabucodonosor și viziunea profetului Daniel, combinate și explicate împreună.
2. Descrierea acțiunilor lui Antihrist.
 - 2.1. Prorocii despre Antihrist.
 - 2.2. Antihrist Îl imită întru totul pe Hristos.
3. Comparație între cele două veniri ale lui Hristos.
4. Prorocia lui Daniel despre profeții care vor premerge celei de-a doua veniri a lui Hristos.
5. Uciderea profeților de către Antihrist și înălțarea acestuia.
6. Numărul 666 și interpretarea lui.

3.3. Versiunea prescurtată se întâlnește în patru manuscrise, toate din colecția Bibliotecii Academiei Române: ms. 2513 BAR, ms. 2516 BAR, ms. 2596 BAR și ms. 2102 BAR.

Ms. 2513 BAR, cel mai vechi din cele patru, este un miscelaneu de 306 file (numerotație modernă), de dimensiunile 20,5 × 15 cm. Textul *Cuvântului lui Ipolit* este cuprins între f. 233^v și f. 239. Este urmat și precedat de fragmente de pateric. Copist este ieromonahul Serafim, care se semnează în criptogramă în diverse locuri: f. 1, 111^v, 169, 197^v, 215, 228, 253, 283 și 294. După cum am văzut mai sus (nota 8), miscelaneul a fost datat fie la începutul sec. al XVIII-lea, fie la sfârșitul sec. al XVII-lea. Locul copierii manuscrisului este Mănăstirea Bistrița (cf. însemnarea de la f. 228: „Smeritul întru ieromonahi, chir Serafim, eclisiarh ot Bistriți”), unde și rămâne, conform unei însemnări scrise de altă mână la f. 1–15: „Acest *Otăcinic* iaste al sfintei Mănăstiri Bistriții, unde să cinstéște și să prăznuiaște hramul Adormirii Născătoarii de Dumnezeu și să odihnesc moaștele preacuviosului părintelui nostru Grigorie Decapolit.” Textul începe, după cum aminteam la §3.2, cu un fragment din capitolul II al cărții lui Daniel.

Ms. 2516 BAR este un miscelaneu de 368 de file (numerotație modernă), de dimensiunile 21,5 × 15,5 cm. Textul nostru se întinde de la f. 253 până la f. 257^v. Este precedat, ca și în cazul manuscrisului anterior, de fragmente de pateric. Copistul manuscrisului este ieromonahul Ilarion, de la aceeași Mănăstire Bistrița (f. 365). În privința datării, cea mai veche însemnare este din anul 1736 (f. 10), când – se specifică – miscelaneul a fost dat „bésericii din peșteră, hramul Sfinții îngeri”, ceea ce înseamnă că îl putem data la începutul sec. al XVIII-lea. La 15 decembrie 1789, manuscrisul era tot în mănăstirea Bistrița (f. 368). Textul începe la fel ca în ms. 2513 BAR.

Ms. 2596 BAR este un miscelaneu voluminos, de 533 de file (numerotație modernă), cu dimensiunile 31 × 20 cm. Textul *Cuvântului lui Ipolit* este inserat între f. 394 și f. 397, urmat de un alt text despre Antihrist, *Cuvântul sfântului Efrem pentru Antihrist*. Grupajul acesta de scrieri escatologice este încadrat de vieți de

sfinți. Copistul manuscrisului este un ieromonah pe nume Ilarion, proigumen al Mănăstirii Bistrița. Nu știm dacă este vorba de același Ilarion care a copiat ms. 2516 BAR, dat fiind că există o serie de diferențe inexplicabile între cele două manuscrise (pentru care, vezi mai jos §4). În ce privește datarea, putem stabili că textul *Cuvântului lui Ipolit* a fost copiat între 4 iunie 1745 (conform unei însemnări de la f. 207) și 24 octombrie 1745 (conform însemnării de la f. 411^v). Filele 244–245^v (care cuprind copilăria sfântului Onufrie) sunt copiate de Ioachim Bărbătescu (copistul ms. 2102 BAR) și atașate ulterior miscelaneului¹¹.

Spre deosebire de cele două manuscrise anterioare, textul are un adaos inițial. Dacă textul mss. 2513 BAR și 2516 BAR începea de la *Daniel* II, 31 (direct răspunsul pe care îl dă Daniel împăratului Nabucodonosor), textul acestui manuscris începe de la primul verset al capitolului („În anul al doilea al împărăției lui Navahodonosor împărat, au văzut împăratul Navahodonosor un vis și foarte s-au spăimântat...”), punând astfel în context un text care, altfel, începea destul de abrupt (chiar cu o conjuncție concluzivă). Pasajul inserat nu este foarte mare (o coloană, textul fiind scris pe două coloane).

Ms. 2102 BAR este cel mai recent dintre manuscrisele familiei, un miscelaneu de 419 file (numerație modernă), de dimensiunile 30 × 20 cm. Textul nostru este inserat la filele 361^v–365, urmat, ca și în cazul ms. 2596 BAR, de *Cuvântul sfântului Efrem pentru Antihrist*, ambele încadrate de cuvinte monahale și fragmente de pateric. Este copiat de ieromonahul Ioachim Bărbătescu și finalizat în 1802 (f. 413^v). La f. 233^v găsim o însemnare din timpul redactării miscelaneului: 11 ianuarie 1801. Compilarea întregului miscelaneu a durat probabil cel puțin doi ani, după cum reiese din cele două însemnări, dar și din mărturisirea copistului (f. 413^v) că prima jumătate a manuscrisului a fost alcătuită după moartea soției, până să fie chemat la Mănăstirea Bistrița. Venind aici, a finalizat și cea de a doua jumătate (în care se cuprinde și *Cuvântul lui Ipolit*). E probabil ca a doua jumătate să fi fost alcătuită între 11 ianuarie 1801 (dată aflată aproximativ la jumătatea manuscrisului) și 1802 (data însemnată la final). Data de începere a celei de-a doua jumătăți a miscelaneului este confirmată și de o însemnare din ms. 2596 BAR, la sfârșitul celor două file scrise de el și inserate în respectivul manuscris, unde notează data de 24 aprilie 1801. Prin urmare, probabil că în jurul acestei date Ioachim Bărbătescu a intrat în contact cu textul nostru conținut în ms. 2596 BAR, text pe care l-a copiat mai apoi în ms. 2102 BAR.

Ms. 2102 BAR conține același adaos ca și ms. 2596 BAR, încă o dovadă că a fost copiat după acest manuscris.

4. FILIAȚIA MANUSCRISELOR

În ce privește filiația manuscriselor, este clar că ms. 2102 BAR a fost copiat după ms. 2596 BAR. Acesta, la rândul lui, a fost copiat după ms. 2513 BAR, și nu

¹¹ Cf. Ștrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 329.

după ms. 2516 BAR. Când afirmăm acest lucru, ne bazăm pe următoarele considerente:

- Ms. 2513 BAR are o însemnare marginală la f. 236^f, între rândurile 3 și 4, scrisă cu cerneală roșie: „statul dintâiu”; ms. 2516 BAR nu conține această notă, nici marginal, nici în cadrul textului; ms. 2596 BAR conține această notă în rând cu textul, scrisă tot cu roșu (f. 395^v/23; e posibil să fi fost pusă tot ca notă, având în vedere că acolo se termina paragraful și rămânea spațiu liber). Acesta este argumentul principal în stabilirea filiației propuse de noi: dacă ms. 2596 BAR ar fi copiat după ms. 2516 BAR, întreruperea în apariția notei respective este inexplicabilă.

- Ms. 2513 BAR și ms. 2596 BAR se încheie cu propoziția: „Și după aceea să va sfârși ca un înșălătoriu.” Ms. 2516 BAR conține un adaos la această propoziție: „Și după aceea să va sfârși ca un înșălătorriu **rău**.”

Dificultăți de stabilire a filiației întâmpinăm în privința celor două manuscrise care nu sunt datate exact (ms. 2513 BAR și ms. 2516 BAR). Care din ele este mai veche și care a fost copiat după celălalt? Dacă ms. 2516 BAR ar sta la baza ms. 2596 BAR (după cum am fi tentați să credem, dat fiind că ambele sunt copiate de un „Ilarion ieromonah”), cum explicăm diferențele atât de marcante dintre cele două manuscrise: adaosul inițial din ms. 2596 BAR (pasajul din capitoul II al cărții lui Daniel), adaosul final din ms. 2516 BAR (adjectivul „rău”) și absența notei marginale din ms. 2516 BAR, dar prezența ei în ms. 2596 BAR?

Deoarece nu avem încă răspunsuri la întrebările de mai sus, aspectele respective urmând a fi clarificate de cercetări ulterioare, vom da doar o filiație parțială:

Filiația manuscriselor aparținând variantei prescurtate a Cuvântului lui Ipolit

* ms. 2516 BAR (Ilarion, Mănăstirea Bistrița, ante 1736)

ms. 2513 BAR (Serafim, Mănăstirea Bistrița, sf. sec. XVII/încep. sec. XVIII) ————— * ms. 2516 BAR (Ilarion, Mănăstirea Bistrița, ante 1736)

ms. 2596 BAR (Ilarion, Mănăstirea Bistrița între 4 iunie și 24 oct. 1745)

ms. 2102 BAR (Ioachim Bărbătescu, Mănăstirea Bistrița între 11 ianuarie 1801 și 1802)

Este sigură filiația ms. 2513 BAR > ms. 2596 BAR > ms. 2102 BAR. Ce este nesigur este raportul existent între ms. 2513 BAR și ms. 2516 BAR. Este acesta din

urmă la originea ms. 2513 BAR sau, din contră, este o ramură separată care nu a avut continuitate în manuscrisele ulterioare? Răspunsul îl vom găsi printr-o atentă analiză filigranologică a celor două manuscrise, pentru a stabili raportul cronologic existent între ele.

BIBLIOGRAFIE

- Andrei, *De Antichristo* =Osvalda Andrei, „Dal *De Antichristo* di Ippolito al *De consummatione mundi* dello Ps. Ippolito: «riscrivere» un testo e «comunicare storia»”, în *Atti del XXXII Incontro di studiosi dell'antichità cristiana*, 8–10 mai 2003: Comunicazione e recezione: protagonisti, tecniche e vie del documento cristiano (IV–VI secolo), *Studia Ephemeridis „Augustinianum”*, Roma, 2004.
- Bădiliță, *Metamorfozele* =Cristian Bădiliță, *Metamorfozele Anticristului la Părinții Bisericii*, traducere de Teodora Ioniță, Iași, Polirom, 2006.
- Bontwesch și Achelis, *Hippolytus Werke* =G. Bontwesch și H. Achelis, *Hippolytus Werke*, Leipzig, 1897.
de Quevedo, *Sueños* =Francisco de Quevedo, *Sueños*, ediție de Joan Estruch Tobella, Madrid, Akal, 1991.
- García Romero, *El Anticristo* =Hipólito, *El Anticristo*, introducción, traducción y notas de Francisco Antonio García Romero, Madrid, Editorial Ciudad Nueva, 2012.
- Gennari, *Aspetti* =Silvia Gennari, *Aspetti del cristianesimo di età teodosiana. Il De consummatione mundi dello Ps. Ippolito*, tesi di laurea, Facoltà di Lettere e Filozofia, Università degli Studi di Siena, a.a. 1997/1998.
- Norelli, *Ippolito* =E. Norelli, *Ippolito. L'Anticristo*, Firenze, 1987.
PG =J.-P. Migne (éd.), *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, Paris, 1857–1866.
- Ștrempel, *Catalogul* =Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 1 (B.A.R., 1–1600, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978), vol. 2 (B.A.R., 1601–3100, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983), vol. 3 (B.A.R., 3101–4413, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987), vol. 4 (B.A.R., 4414–5920, București, Editura Științifică, 1992).
- Ștrempel, *Copiști* =G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. 1, București, Editura Academiei, 1959.

A DISCOURSE BY THE MOST BLESSED HIPPOLYTUS IN OLD ROMANIAN LITERATURE.
THE SHORTENED VERSION

(Abstract)

We have attempted in this article a description of the Old Romanian manuscripts containing an apocryphal homily attributed to Hippolytus (by a 4th-century author known as Pseudo-Hippolytus). We discussed only the shortened version, which consists of four manuscripts, belonging to the Library of the Romanian Academy, all compiled in the Bistrița Monastery, Țara Românească, during the 18th century (approximately). We have presented a short history of the Pseudo-Hippolytus' text, followed by a summary of the Romanian shortened version (composed only of fragments pertaining to the original treatise of Hippolytus, *De Antichristo*) and a description of the manuscripts. The article ends

with a partial family tree ('stemma'), which traces back the relation between three of the manuscripts. Further research will clarify the relation between the last manuscript (ms. 2516 BAR) and the oldest of the three (ms. 2513 BAR).

Cuvinte-cheie: Pseudo-Hipolit, Antihrist, apocrif, De consummatione mundi, omilie, versiune prescurtată.

Keywords: Pseudo-Hippolytus, Antichrist, apocryphal, De consummatione mundi, homily, shortened version.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
savacristinel@yahoo.com*

Adina Chirilă

UN HAPAX LEGOMENON ÎN TEXTELE LUI ANTIM IVIREANUL: *CORHOR*

După o lapidară construcție prin care cititorul este întâmpinat cu o binecuvântare, în *Postfața* lui Antim Ivireanul la *Evangelia greco-română* din 1693 există un enunț a cărui înțelegere deplină este dependentă de lămurirea secvenței de început: „*Ca și corhorul între alte verdéte (s.n., A.C.)*, precum zice pilda, mă arătu și eu, o iubiți cetitori, cătră cei meșteri și iscusiti și înțelepți și nevoitori tipografii, cu aciastă de bogoslovie cu patru strune și cu toată alcătuirea de dulcele glas alăută, a ceii în trei staturi dumnezăiri, capul ceii fără prihană ai noastre credință, sfânta, zic și dumnezăiasca *Evangelie*”, fragment ce conține un *hapax legomenon* nedeslușit până acum: *corhor*, s.m.

Dicționarele consacrate limbii literare vechi nu înregistrează termenul. În DLR i se indică genul masculin și un sens incert („O legumă?”), pornind de la citatul din textul menționat (greșit datat „1694” în dicționar), preluat din I. Bianu, E. Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, Tom I (1508–1716), București, 1903, p. 335¹. Nicio referință în privința etimonului².

¹ Sursa este indicată greșit în *Dicționarul limbii române* (citat în continuare DLR), Tomul I, Partea II, C., București, 1940, s.v. *corhor*: **VB**. (sic) I 335; cf. DLR, Tomul II, fasc. I, *Bibliografie*, s.v. **BV**.

² Un cuvânt *corchoru* este înregistrat în A.T. Laurianu și J.C. Massimu, *Dictionariulu limbei romane*, I, București, 1871, însă explicația confuză și etimonul propus nu ne ajută în elucidarea sensului și originii lui *corhor* în textul lui Antim Ivireanul: „s.m., *corchorus* (fr. *corchor*, it. *corcoro*); genu de plante d’in famili’a teliacieloru, *polyandria monogynia* lui Linneu; – cuventulu pare co e acellu-asi cu populariulu *corcoru* si co plantele s’au numitu asiă sau d’in caus’a *corcorului* cu care se deschidu capsulele loru adjunse la maturitate sau d’in caus’a violentului motu si *corcoru* ce ar fi producundu in matie purgativele de aceste plante.”; iar s.v. *corcoru*: „s.m., (it. *corcoro* cu acea-asi insemnare); 1. vocea corbiloru, cioriloru si altoru assemini passeri; 2. vocea gaineloru, curceloru si altoru assemini passeri; 3. sonu confusu, murmuru, fremetu; si in speciale: 4. murmurulu matieloru”.